

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ

ROLE OF PUBLIC CONSCIOUSNESS IN PREVENTION OF CORRUPTION OFFENCES

Шрамко С.С.,

*молодший науковий співробітник сектора
дослідження проблем запобігання злочинності
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

У статті корупція розглядається як прояв аномії в суспільстві. Зазначається, що окремим напрямом державної політики протидії корупції має стати формування антикорупційної свідомості населення. Запропоновані заходи, спрямовані на підвищення рівня громадської свідомості.

Ключові слова: запобігання корупції, громадська свідомість, правове виховання, правосвідомість, громадська думка.

В статье коррупция рассматривается как проявление аномии в обществе. Отмечается, что одним из направлений государственной политики должно стать формирование антикоррупционного сознания населения. Предложены меры, направленные на повышение уровня общественного сознания.

Ключевые слова: предупреждение коррупции, общественное сознание, правовое воспитание, правосознание, общественное мнение.

The article considers corruption as an aspect of anomie in society. It is noted that a separate area of the state anti-corruption policy should be formation of anti-corruption consciousness of the population. The proposed measures are aimed at increasing of public consciousness.

Key words: corruption prevention, public consciousness, legal education judicial consciousness, public opinion.

Постановка проблеми. Одним із найактуальніших питань сьогодення є проблема протидії корупційним правопорушенням. І це не випадково, оскільки корупція стала системним елементом управління державою та суспільством, її деструктивний вплив на політику, економіку, соціальну сферу набув визначального та невідворотного характеру.

За результатами дослідження Барометру світової корупції (Global Corruption Barometer) від Transparency International і Gallup International Association кожен четвертий мешканець планети ставав учасником корупційних правопорушень. Дійсно, корупція як явище притаманна ледве не всім країнам світу, а в Україні вона настільки розповсюджена, що стала вже не девіантною поведінкою, а частиною соціальної норми.

У будь-якому суспільстві існує аномія (франц. *anomie* – беззаконня), виникає такий стан, у якому індивіди опиняються в складних (дійсних або уявних) конкретних життєвих обставинах об'єктивно, а найчастіше суб'єктивно, не маючи можливості чи в силу різних обставин не бажаючи керуватися, приймати та дотримуватися загальноприйнятим стандартам поведінки [3, с. 24]. Тобто, це морально-психічний стан індивідуальної й громадської свідомості, який характеризується розпадом системи цінностей, зумовлений кризою в суспільстві.

Проблему корупції також слід розглядати як прояв аномії в суспільстві. Вченими відмічається, що у конкретних корупційних проявах, як у люстро, знайшла відображення психологія конкретних індивідів. У корупції як соціально-політичному явищі відображена психологія соціальних груп і всього суспільства. Отже, буде чи не буде вчинене коруп-

ційне діяння залежить від конкретної особистості [8, с. 30].

Враховуючи викладене, метою статті є дослідження питання громадської свідомості, як важливого чинника запобігання корупційним правопорушенням.

Стан дослідження. Феномен корупції є предметом дослідження науковців різних галузей права, як наук кримінально-правового циклу, так і адміністративного права, соціології, політології тощо. Багатоаспектні проблеми корупції розглядалися в низці наукових праць таких учених, як: В.І. Борисов, А.М. Бойко, В.В. Бєлєвцева, В.В. Голіна, М.І. Мельник, В.Я. Настюк, О.В. Сердюк, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, О.Ю. Шостко та ін. Разом із тим, аналіз наукової літератури в цій сфері показав, що дослідження громадської свідомості в контексті запобіжного заходу мало поверхневий характер.

Виклад основного матеріалу. Про загрозовий наслідок корупції говорять вже давно й багато: від простих громадян до високих посадовців. Що таке корупція? У вузькому значенні – корупція (від лат. *Corruptere* – псувати, розбещувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні посадовими особами владних повноважень для особистого збагачення. У більш широкому – корупцію розглядають як складне соціальне явище, що негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави.

Україна крок за кроком будує систему державного впливу на корупцію і, навіть на політичному рівні проголосила курс на рішучу протидію корупційним діянням. Останнім часом у країні прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на по-

силення боротьби з корупцією. Звісно, чинне антикорупційне законодавство не є досконалим, але достатнім для суттєвого зменшення таких злочинних проявів. Наприклад, з метою запровадження механізмів зниження рівня корупції в Україні постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 р. № 1240 затверджена Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 рр. У документі передбачені такі основні заходи вирішення проблеми:

- створення ефективної системи протидії корупції в усіх сферах діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування на всіх рівнях;
- забезпечення відкритості та поінформованості громадськості про здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції;
- формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно-небезпечного явища;
- посилення взаємодії об'єднань громадян з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, забезпечення підтримки громадянським суспільством антикорупційних заходів, що здійснюються державою [12].

Вченими також зазначається, що система запобіжних заходів, спрямованих на зниження рівня корупції, вимагає в тому числі активної діяльності щодо формування антикорупційної свідомості населення із залученням усіх важелів громадянського суспільства. Зокрема, окремим напрямом такої політики має стати створення атмосфери не сприйняття корупції та сприяння усвідомленню кожним громадянином, що його особиста участь в антикорупційному русі є вагомим внеском у наведенні ладу в нашій державі [2, с. 14].

Щодо оцінки корупції самим суспільством, то більше половини населення України (51,1% опитаних) ставляться до корупції як до ринкового механізму прискорення вирішення власних проблем і вважають таку поведінку виправданою. Тому корупція в Україні стала «соціальною звичкою», ставлення до неї не є однозначно негативним. Дослідженням встановлено, що лише близько 36% населення України готове протистояти корупції, а понад 60% – бере активну участь у корупційних правопорушеннях. Цей досвід формує толерантне ставлення українців до корупції, що зумовлює несприятливе середовище для боротьби із нею [5].

Однією з категорій, яка характеризує життя суспільства, є категорія громадської свідомості. Громадська свідомість формується як відображення соціальної дійсності та здійснює зворотний вплив на все суспільне життя, стимулюючи розвиток і вдосконалення різних видів діяльності. На думку А.М. Бойка рівень громадської свідомості є основою збереження сталості життєво важливих для людини і соціуму відносин при всіх зовнішніх і внутрішніх трансформаціях. Збереження й адекватне соціальним потребам перетворення громадської свідомості – домінуючий чинник виживання соціуму в умовах

найскладніших соціальних змін і гарантія виходу суспільства з кризи та забезпечення його подальшого розвитку [1, с. 81].

Коріння корупційної поведінки має психологічну природу [10, с. 72]. Отже, поведінка особи набуває корумпованих рис у процесі власної соціалізації. Як зазначає М.І. Мельник, стане чи не стане особа корупціонером залежить від того, у якій суспільній атмосфері вона зросла, який психологічний клімат панував навколо неї, які вчинки визнавались аморальними, а які навпаки заохочувались [8, с. 32].

Громадська свідомість активно впливає на все життя суспільства. Але цей вплив здійснюється не сам по собі, а через діяльність людей. Так, якщо майже кожен день особа стикається з проявами корупції в різних сферах життєдіяльності та мовчки сприяє їй, в суспільстві виникає повне прийняття механізму вирішення будь-яких проблем шляхом надання неправомірної вигоди. Таке умисне порушення чинних антикорупційних законів є яскравим проявом правового нігілізму, який панує у нашому суспільстві.

Отже, завданням держави повинно стати систематичне формування та виховання правосвідомості громадян. Правосвідомість є однією з форм громадської свідомості та являє собою сукупність ідей і поглядів щодо правомірності чи неправомірності дій, прав та обов'язків членів суспільства. Загальновідомо, що право є системою загальнообов'язкових норм і правил поведінки людей у суспільстві. Ці норми і правила, зазвичай, відображають політичні відносини, які залежать від інтересів різних груп суспільства. Оскільки інтереси, як правило, у сучасному суспільстві протилежні, то і правова свідомість має суперечливий характер. Важливе у зв'язку з цим прагнення до побудови демократичного, посправжньому справедливого суспільства, у якому панівною правосвідомістю буде відповідність уявлень людей про законність, порядок, справедливість існуючим державним правовим нормам та законам [7].

Виховання правосвідомості – це цілеспрямований постійний вплив на людину, з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. Основною метою правового виховання є надання людині необхідних у житті юридичних знань та навичок поваги до законів й додержання їх, тобто формування достатньо високого рівня правової культури, здатного суттєво зменшити кількість правопорушень, у тому числі корупційних [4].

Одним із наглядних прикладів виховання негативного ставлення до корупції й будь-яких її проявів, подолання схильності до корупційної поведінки, формування обізнаності в засобах протидії корупції, є запровадження навчальної програми курсу «Моя громадянська свідомість. Запобігання корупції» у загальноосвітніх закладах [9]. Метою навчання цього курсу є надання учням основ знань щодо причин, видів, проявів, наслідків корупції як негативного соціально-правового явища, формування вмінь й навичок протидії корупції, забезпечення умов для розвитку правосвідомості учнів, формування елементів їхньої правової культури, антикорупційних моделей

поведінки, власного ставлення учнів до ролі держави, суспільства й громадян у протидії корупції, виховання нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно-небезпечного явища.

Це, безумовно, позитивні зрушення в напрямку захисту громадської свідомості від корупційного впливу. Разом із тим, слід констатувати, що в нашій країні ще немає в достатній мірі налагодженої системи правового виховання громадян в дусі ідей, цінностей й орієнтирів правової культури. З цього приводу В.І. Шакун зазначає, що держава протягом тривалого часу так і не спромоглася розробити будь-яку ідеологію, як комплекс цінностей на які мало б орієнтуватися суспільство. Наслідком цього є те, що більшість людей виявились втягнутими в протиправну поведінку, яка супроводить їх народження, здобуття освіти, кар'єри, навіть смерті [10, с. 28].

Розглядаючи питання громадської свідомості, слід зупинитися на такому засобі її існування, як громадська думка. Зазвичай в літературі вона розглядається як оціночне судження великої групи людей з найбільш важливих питань соціального життя, що зачіпає загальні інтереси. Аксіоматичним, на думку А.П. Закалюка, є положення, що громадська думка володіє великими можливостями в регулюванні поведінки людини, запобіганні його соціально неприйнятних проявів [6, с. 122]. Так, громадська думка регулює поведінку індивідів, соціальних груп та інститутів, підтримує певні норми відносин між людьми. На рівні соціальної психології вона формується і функціонує стихійно, у тому числі в разі маніпулювання нею з боку державних установ, політичних організацій, засобів масової інформації. Тобто громадську думку можна сформувати в необхідному змісті та надати їй необхідну спрямованість.

Зокрема, А.П. Закалюк відмічає, що громадська думка є відображенням політичних і правових суспільних відносин. Дійсно, можна скільки завгодно говорити про загрозливі наслідки корупції, закликати до протидії їй, створювати нові державні інституції, писати й запроваджувати нові закони, але поки громадяни не побачать з боку держави реальних дій, а не популістських гасел, корупційна спрямованість буде домінувати в їх свідомості.

У формуванні громадської думки велику роль відіграють засоби масової інформації. Забезпечуючи поінформованість громадян про діяльність владних структур та їх посадових осіб, ЗМІ одночасно виконують функцію запобігання і протидії корупції, оскільки, на думку вчених, прозорість влади виступає потужним загально-соціальним антикорупційним чинником [8, с. 30]. Також слід враховувати, що суб'єктами корупційних відносин виступають, з одного боку – особи, які отримують неправомірну вигоду, з іншого – ті, хто її надає. Отже, свій запобіжний вплив ЗМІ повинні спрямовувати на обидва боки.

Нині немає дефіциту в інформації про корупційні діяння. Телевізійні новини, сторінки друкованих засобів масової інформації оприлюднюють журналістські розслідування за фактами корупційних зловживань як на побутовому, так і на вищому державному рівні. Що цікаво, населення слідує за такими новинами й розслідуваннями: за даними незалежних досліджень, питання корупції знаходиться в трійці найбільш популярних для читачів тем сьогодення. Втім, проблемним питанням залишається відсутність чітко спрямованої антикорупційної ідеології.

Сприятливі умови для посадових зловживань виникають унаслідок притаманного більшості громадян конформізму. У масову свідомість навіяна стійка думка про неможливість реалізувати свої законні права та захищати законні інтереси без надання винагороди. І цей порядок пасивно сприймається, загалом, як аксіома. Тому завданням ЗМІ повинно стати руйнація таких стереотипів, моральний осуд вирішення питань за допомогою корупційних правопорушень. Важливим є також висвітлення діяльності громадських рад з протидії корупції, демонстрація результатів їх реагування на злочинні прояви.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що першим кроком до успіху в протидії корупційним проявам повинно стати виховання громадської та правової свідомості в суспільстві, що передбачає насамперед знання громадянами своїх прав й умінь їх захищати і відстоювати, а також формування в суспільстві негативного ставлення до корупції. Треба пам'ятати, що немає корупції в тій країні, де суспільство не допускає підношень чиновникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко А.М. Соціально-психологічні чинники корупції в Україні / А.М. Бойко // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів / Корд. бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень Нац. акад. прав. наук України. – К. : Запоріжжя : КПУ, 2010. – С. 81-90.
2. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю / В.І. Борисов // Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням : матеріали наук.-практ. семінару, 20 квіт. 2012 р. // НАПрН України, НДІ вивч. проб. злочинності ім. акад. В.В. Сташиса / за ред. В.І. Борисова. – К. : Ред. журн. «Право України»; Х. : Право, 2013. – С. 14-18.
3. Голина В.В. Научные подходы к понятию преступности в постсоветской криминологии / В.В. Голина // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів / Корд. бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень Нац. акад. прав. наук України. – К. : Запоріжжя : КПУ, 2010. – С. 24-29.
4. Данільян О.Г. Правове виховання у системному вимірі / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Philosophia/2_100989.doc.htm.
5. Добросовестности в Украине всего 24 % // Еженедельник 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 2000.net.ua/2000/derzhava/ekspertiza/70867.
6. Закалюк А.П. Профілактическая функция общественного мнения / А.П. Закалюк // Материалы советско-западногерманского симпозиума по криминологии, уголовному праву и процессу / АН УССР. Ин-т гос-ва и права / отв. ред. А.Я. Светлов. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 122-130.

7. Касьян В.І. Філософія / В.І. Касьян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/18340719/filosofiya/formi_suspilnoyi_svidomosti.
8. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : [монографія] / М.І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 304 с.
9. Навчальна програма курсу за вибором учнів «Моя громадська свідомість. Запобігання корупції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/img/zstored/files/програма МГС.doc>.
10. Омельченко С. Етапи розвитку корупції як негативного суспільного явища / С. Омельченко // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 7. – С. 72-73.
11. Шакур В.І. Онтологічний вимір у кримінології / В.І. Шакур // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів / Корд. бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень Нац. акад. прав. наук України. – К. : Запоріжжя : КПУ, 2010. – 188 с.
12. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 рр. : затв. Постановою Каб. Міністрів України від 28 лист. 2011 р. № 1240 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 94. – Ст. 3431.